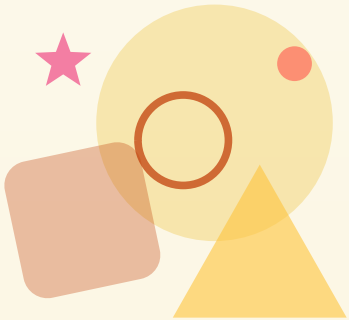
Talim Noktası.

5. Sınıf

Sosyal Bilgiler

Yaşadığımız ilde doğal ve beşerî çevredeki değişim

2. Öğrenme Alanı: Evimiz Dünya · Konu 01 · Konu Anlatımı

2. ÖĞRENME ALANI

Yaşadığımız ilde doğal ve beşerî çevredeki değişim

Bu temada neler var?

1 Doğal Çevre ve Beşerî Çevre 4
2 Çevre Neden Değişir? 7
3 Değişim Neleri Etkiler? 10
★ Konu Testi 15
★ Cevap Anahtarı 17

Büyüklerinize çocukluklarında yaşadıkları sokağı sorduğunuzda size bugünden çok farklı bir yer anlatırlar. Belki evlerin yerinde bağlar vardı, belki şimdi üstü kapalı olan bir dere açıkta akıyordu. Yaşadığımız il de tıpkı bizim gibi zamanla değişir. Bu konuda ilinizdeki doğal ve beşerî çevrede nelerin değiştiğini, bu değişimin nedenlerini ve sonuçlarını inceleyeceksiniz.

Bu konuda

- Doğal ve beşerî çevrede değişime neden olan unsurları inceleyeceksiniz.
- Değişimden etkilenen unsurları inceleyeceksiniz.
- Değişimin etkilerini sorgulayıp neden ve sonuçlarını bilgilere dayanarak ifade edeceksiniz.

Anahtar kavramlar

doğal çevre | beşerî çevre | değişim | neden | sonuç | sözlü tarih | arazi kullanımı | yerleşim alanı | nüfus | yeşil vatan

Etkinlik 1

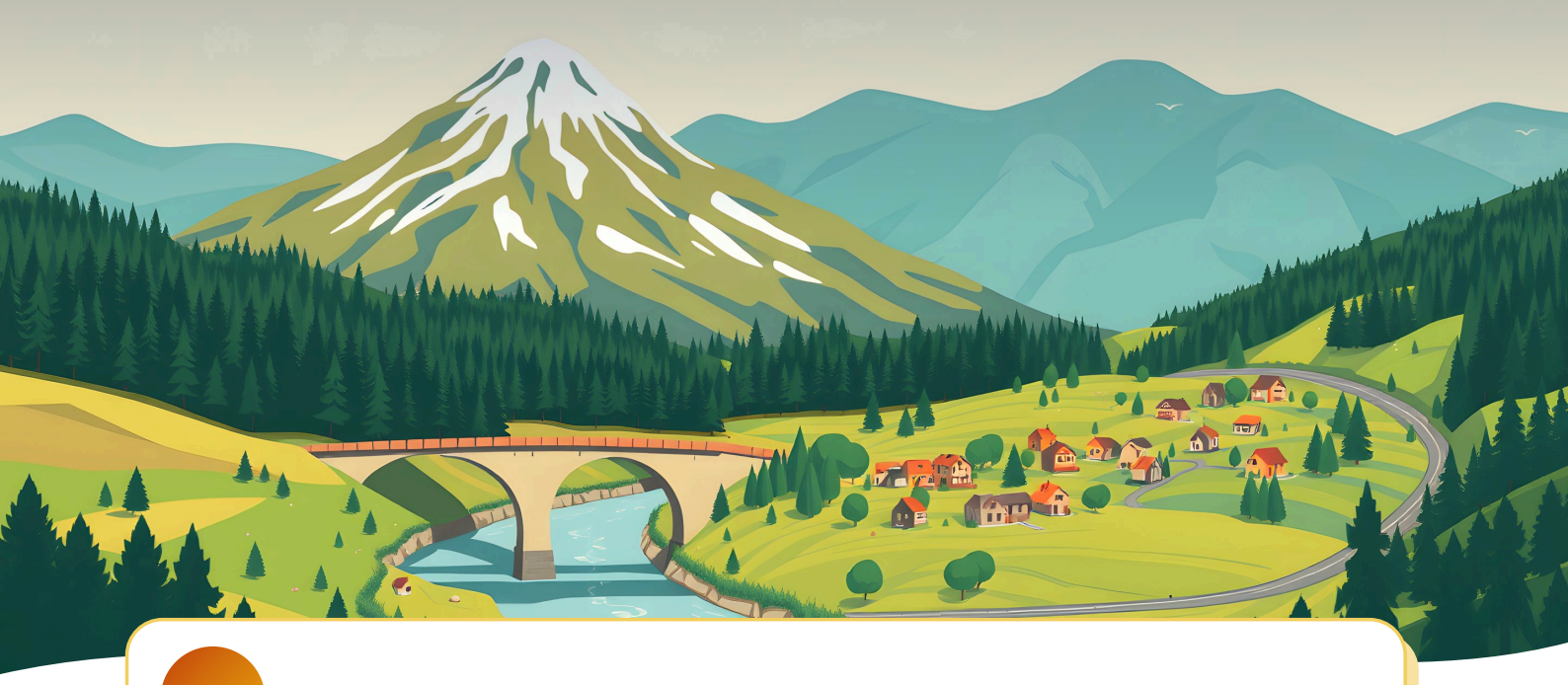
Ön değerlendirme: Ne biliyorsunuz?

Doğru ifadelerin yanına **D**, yanlış ifadelerin yanına **Y** yazınız. Yanlış bulduğunuz ifadeyi düzelterek yeniden yazınız.

1. Dağlar, ovalar ve akarsular doğal çevrenin unsurlarıdır.
2. Köprüler ve yollar doğal çevrenin unsurlarıdır.
3. İnsanlar yaşadıkları çevreyi değiştirebilir.
4. Doğal çevre hiçbir zaman değişmez.
5. Bir yerde nüfusun artması yeni konutlara ihtiyaç doğurabilir.

Zorlandıysanız: Pencereden dışarı bakınız. Gördüğünüz unsurları “insan yapmış” ve “kendiliğinden oluşmuş” diye iki gruba ayırınız.

Notlarım

1 Doğal Çevre ve Beşerî Çevre

Çevremize baktığımızda iki tür unsur görürüz. Bazıları biz yokken de oradaydı; bazılarını ise insanlar yaptı.

Tanım Doğal çevre

İnsan eli değmeden kendiliğinden oluşmuş unsurların tamamına doğal çevre denir. Dağlar, ovalar, akarsular, göller, ormanlar ve iklim doğal çevrenin unsurlarıdır.

Tanım Beşerî çevre

İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak için doğal çevre üzerinde oluşturduğu unsurların tamamına beşerî çevre denir. Evler, yollar, köprüler, barajlar, fabrikalar ve tarlalar beşerî çevrenin unsurlarıdır.

Notlarım

Doğal çevre ve beşerî çevre: karşılaştırma

Ayırt etmek için “Bunu kim oluşturdu?” diye sorunuz

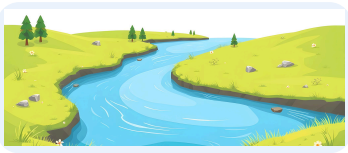
	Doğal çevre	Beşerî çevre
Nasıl oluşur?	İnsan eli değmeden kendiliğinden oluşur.	İnsanlar ihtiyaçları için yapar ya da düzenler.
Örnekler	Dağ, ova, akarsu, doğal göl, orman, iklim	Köprü, yol, baraj, mahalle, tarla, fabrika
Bunu kim oluşturdu?	Doğa oluşturdu; insan olmasa da var olurdu.	İnsan oluşturdu; insan yapmasaydı var olmazdı.
Karıştırılan örnek	Doğal göl: kendiliğinden oluşmuştur.	Baraj gölü: insan yapımı baraj sayesinde oluştuğu için beşerî bir unsurdur.

DAĞ

Doğal. Milyonlarca yıl gibi çok uzun bir sürede oluşmuş yer şekillerindendir.

AKARSU

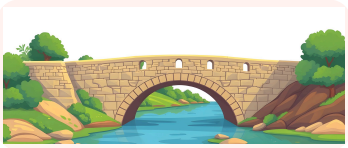
Doğal. Yağmur, kar ve kaynak sularıyla beslenir, yatağı boyunca akar.

ORMAN

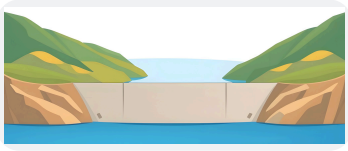
Doğal. Ağaçlar ve canlılar kendiliğinden bir arada yaşar.

KÖPRÜ

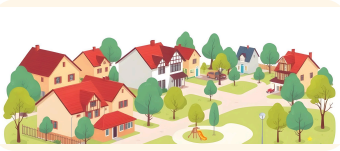
Beşerî. İnsanlar ırmağın iki yakasını birbirine bağlamak için yapmıştır.

BARAJ

Beşerî. Suyu biriktirmek için yapılır. Arkasında oluşan göl de insan eliyle oluşmuştur.

MAHALLE

Beşerî. Evler, sokaklar ve parklar insanların yaşamak için kurduğu alanlardır.

Tuzağa düşme!

Baraj gölü doğal mı?

Baraj gölü bir göl olsa da insanların yaptığı baraj sayesinde oluşmuştur. Bu yüzden **beşerî** bir unsurdur. Bir unsuru gruplandırırken “Bunu kim oluşturdu?” diye sorunuz.

Ne öğrendik?

1. Doğal çevre ile beşerî çevre arasındaki farkı bir cümleyle açıklayınız.

2. Okulunuzun çevresinden ikisi doğal, ikisi beşerî dört unsur yazınız.

3. Aşağıdakilerden hangisi beşerî çevrenin bir unsurudur?

A) Ova
B) Göl
C) Tünel
D) Orman

Notlarım

2 Çevre Neden Değişir?

Büyüklerimizden dinleyelim

Geçmişte yaşananları öğrenmenin bir yolu da o dönemi yaşamış kişilerle konuşmaktır.

Tanım Sözlü tarih

Bir olayı ya da dönemi yaşamış kişilerle görüşerek bilgi toplamaya sözlü tarih denir.

Zeynep, ödevi için babaannesiyle bir sözlü tarih görüşmesi yaptı. Babaannesinin anlattıklarını şöyle not etti:

Babaannemin anlattıkları

"Ben senin yaşındayken kasabamız çok küçüktü. Evlerimiz kerpiçtendi, hepsinin bahçesi vardı. Mahallenin ortasından bir dere akardı; yazın içinde oynardık. Kasabanın çevresi bağlarla ve buğday tarlalarıyla doluydu. Yollar topraktı, şehre at arabasıyla ya da günde bir kez gelen otobüsle giderdik. Sonra kasabaya bir fabrika açıldı. Köylerden iş için gelen aileler oldu, nüfus hızla arttı. Bağların yerine yeni mahalleler kuruldu. Derenin üstü kapatılıp yol yapıldı. Şimdi her yer apartman, ama dağımız hâlâ aynı yerde duruyor."

Değişen ve değişmeyen unsurlar

Zeynep, görüşmeden elde ettiği bilgileri bir karşılaştırma tablosuna yerleştirdi:

Unsur	Geçmişte	Bugün	Değişti mi?
Dağ	Kasabanın arkasında	Aynı yerde	Değişmedi
Dere	Açıkta akıyordu	Üstü kapatılıp yol yapıldı	Değişti
Arazi	Bağlar, buğday tarlaları	Yeni mahalleler	Değişti
Evler	Bahçeli kerpiç evler	Apartmanlar	Değişti
Ulaşım	Toprak yol, at arabası	Asfalt yol, sık otobüs	Değişti
Nüfus	Az	Çok	Değişti

Değişimin nedenleri

Çevredeki değişimin nedenleri iki gruba ayrılır. Bazı değişimlere doğa olayları, bazılarına ise insanlar yol açar.

Çevredeki değişimin nedenleri

Doğal nedenler

- Deprem
- Sel ve taşkın
- Heyelan
- Akarsuyun aşındırması
- Kuraklık

Çevredeki değişim

Doğal nedenler çoğu zaman ya ani ya çok yavaş; beşerî nedenler son yıllarda çok hızlı.

Beşerî nedenler

- Fabrika ve sanayi
- Göç ve nüfus artışı
- Yol, köprü, baraj yapımı
- Tarlaların konuta açılması
- Ağaçlandırma

Doğal nedenler genellikle ani ya da çok uzun sürede etki gösterir. Bir deprem bir günde binaları yıkabilir; bir akarsu ise yatağını yüzlerce yılda değiştirir. Beşerî nedenler son yıllarda çevreyi çok daha hızlı değiştirmektedir. Zeynep'in babaannesinin kasabasında değişimi başlatan, bir fabrikanın açılmasıydı. Fabrika iş imkânı yarattı, iş için gelenlerle **nüfus arttı**, artan nüfus **yeni konut** ihtiyacı doğurdu, konutlar da **bağların yerine** yapıldı.

Notlarım

Örnek 1: Neden mi, sonuç mu?

Soru: Aşağıdaki olaylarda neden ve sonucu ayırınız. a) Kasabaya bir fabrika açıldı; iş arayan aileler kasabaya taşındı. b) Şiddetli yağışlar sonrası dere taştı; dere kenarındaki tarlalar zarar gördü.

Çözüm: a) **Neden:** Fabrikanın açılması (beşerî neden). **Sonuç:** Ailelerin kasabaya taşınması, yani göç ve nüfus artışı. b) **Neden:** Şiddetli yağışlar ve derenin taşması (doğal neden). **Sonuç:** Tarlaların zarar görmesi.

Ne öğrendik?

1. Sözlü tarih görüşmesi yapmanın bir yararını yazınız.

2. Zeynep'in tablosuna göre değişmeyen unsur hangisidir?

3. Aşağıdakilerden hangisi çevredeki değişimin beşerî nedenlerinden biridir?

A) Deprem
B) Heyelan
C) Yol yapımı
D) Kuraklık

Notlarım

3 Değişim Neleri Etkiler?

Değişimden etkilenen unsurlar

Doğal ve beşerî çevredeki bir değişim, zincirleme olarak başka unsurları da etkiler. Bir ildeki değişimi incelerken şu altı unsura bakabilirsiniz:

SU KAYNAKLARI

Dereler kapatılabilir, göller kirlenebilir ya da yeni barajlarla su biriktirilebilir.

BİTKİ ÖRTÜSÜ

Ormanlar yangın ya da yapılaşma ile azalabilir; ağaçlandırmayla yeniden artabilir.

ARAZİ KULLANIMI

Tarla olarak kullanılan bir alan konut, sanayi ya da yol alanına dönüşebilir.

YERLEŞİM ALANLARI

Mahalleler büyür, yeni mahalleler kurulur, eski evlerin yerine apartmanlar yapılır.

ULAŞIM SİSTEMLERİ

Toprak yollar asfalt olur. Otobüs, tramvay ve bisiklet yolu gibi yeni ulaşım imkânları gelir.

NÜFUS

Göçle nüfus artabilir ya da azalabilir. Okul, hastane ve konut ihtiyacı da buna göre değişir.

Tanım Arazi kullanımı

Bir alanın tarla, orman, konut, fabrika ya da yol gibi hangi amaçla kullanıldığına arazi kullanımı denir. İnsanların evlerini kurup yaşadığı köy, kasaba ve şehir gibi yerlere ise yerleşim alanı denir. Bir tarlanın konut alanına dönüşmesi, arazi kullanımının değiştiğini gösterir.

Değişimin etkilerini sorgulayalım

Bir değişimin hem olumlu hem olumsuz sonuçları olabilir. Örneğin yeni bir yol ulaşımı kolaylaştırır; ama yol yapılırken ağaçlar kesildiyse bitki örtüsü zarar görür. Bir değişimi değerlendirirken farklı açılardan düşünmek gerekir. Bunun için **altı şapkalı düşünme tekniğini** kullanabilirsiniz. Her şapka, konuya başka bir açıdan bakmanızı sağlar.

Altı şapkalı düşünme: "Bağların yerine mahalle kuruldu."

Her şapka aynı değişime farklı bir açıdan bakar

Beyaz şapka
Bilgiler, veriler

"Eskiden bağ olan alanda şimdi üç mahalle var."

Kırmızı şapka
Duygular

"Büyüklerimiz bağların gitmesine üzülüyor."

Siyah şapka
Olumsuz yanlar, riskler

Sıra sizde: .....
.....

Sarı şapka
Olumlu yanlar, yararlar

Sıra sizde: .....
.....

Yeşil şapka
Yeni fikirler

"Mahallenin parkına küçük bir bağ kurulabilir."

Mavi şapka
Özet, düşünceyi düzenleme

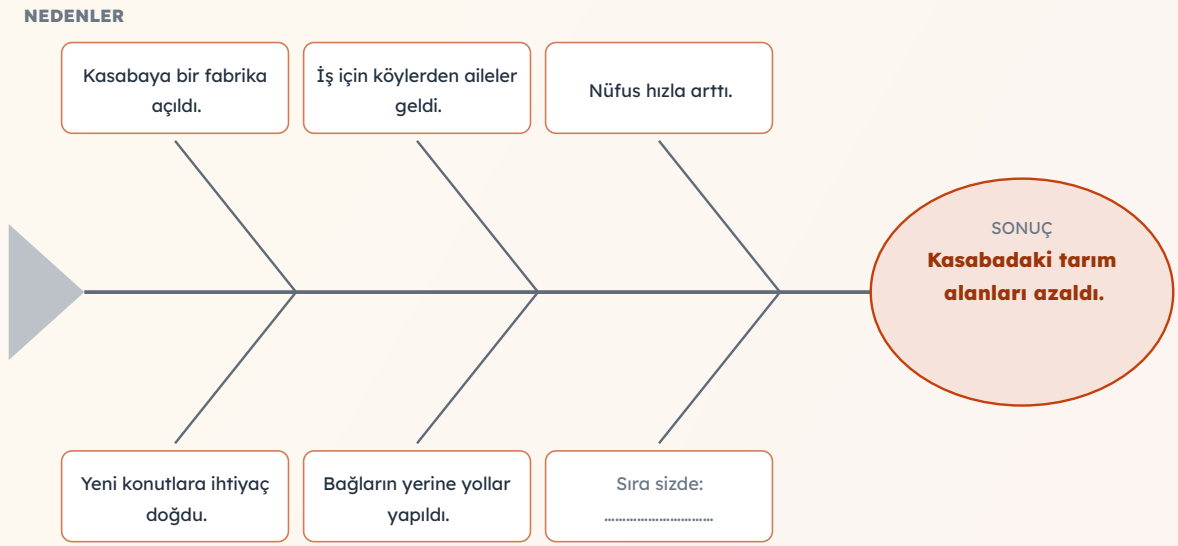
"Değişimin yararlarını ve zararlarını birlikte düşünmeliyiz."

Notlarım

Neden ve sonuçları bir arada gösterelim

Bir değişimin nedenlerini ve sonucunu bir arada göstermek için **balık kılçığı diyagramı** kullanılabilir. Balığın başına sonucu, kılçıklarına nedenleri yazarsınız.

Balık kılçığı: Kasabadaki tarım alanları neden azaldı?

Örnek 2: Bilgiye dayanarak ifade etmek

Soru: Bir öğrenci "İlimizdeki ormanlar azaldı." diyor. Bu ifadeyi bilgiye dayanan bir ifadeye dönüştürmek için ne yapmalıdır?

Çözüm: Öğrenci önce kanıt toplamalıdır. Eski ve yeni hava fotoğraflarını karşılaştırabilir, il haritalarına bakabilir, büyükleriyle sözlü tarih görüşmesi yapabilir, gazete haberlerini inceleyebilir. Sonra ifadesini kanıta dayandırmalıdır. Örneğin: "Eski ve yeni hava fotoğraflarına göre ilimizin kuzeyindeki orman alanının bir bölümü yeni mahallelere dönüşmüştür. Bunun nedeni nüfusun artmasıyla konut ihtiyacının büyümesidir."

Yeşil vatan

Yeşil vatan için siz ne yapabilirsiniz?

Yeşil vatan, ülkemizin ormanlarını, topraklarını, sularını ve bütün doğal varlıklarını hepimizin koruması gereken ortak bir değer olarak gören anlayıştır. Değişim kaçınılmazdır; ama değişirken doğal varlıklarımızı korumak bizim elimizdedir. Fidan dikme etkinliklerine katılabilir, suyu tasarruflu kullanabilir, dere ve göl kıyılarını temiz tutabilir, mahallenizdeki parklara ve ağaçlara sahip

çıkabilirsiniz. Böylece gelecek nesillere daha temiz bir çevre bırakırsınız.

Etkinlik 2

Görev kartı: İlimizin dünü ve bugünü

Ürün: Sözlü tarih notları, karşılaştırma tablosu ve balık kılçığı diyagramı. **Süre:** 1 hafta. **Çalışma:** Bireysel ya da 2-3 kişilik grup.

1. İlinizde uzun yıllardır yaşayan bir büyüğünüzle sözlü tarih görüşmesi yapınız. Sorularınızı önceden yazınız; görüşmeyi kaydetmek için izin isteyiniz.
2. Mümkünse ilinizin eski bir fotoğrafını ya da haritasını bulunuz. Aynı yerin bugünkü görünümüyle karşılaştırınız.
3. Değişen ve değişmeyen unsurları bir karşılaştırma tablosuna yazınız.
4. Değişimden etkilenen unsurları (su kaynakları, bitki örtüsü, arazi kullanımı, yerleşim, ulaşım, nüfus) inceleyiniz.
5. Bir değişimi seçip nedenlerini ve sonucunu balık kılçığı diyagramında gösteriniz.
6. Çevreyi korumak için yapabileceğiniz bir öneriyi diyagramınızın altına yazınız.

★ PUANLAMA ANAHTARI

Ölçüt	Tam (3)	Kısmen (2)	Henüz değil (1)
Sözlü tarih	Sorular önceden hazırlanmış, notlar düzenli.	Görüşme yapılmış, notlar eksik.	Görüşme yapılmamış.
Karşılaştırma	Değişen ve değişmeyen unsurlar doğru ayrılmış.	Bir-iki unsur yanlış yerde.	Tablo eksik.
Neden-sonuç	Nedenler ve sonuç doğru eşleşmiş, kanıta dayanıyor.	Neden-sonuç var, kanıt zayıf.	Neden ve sonuç karışmış.
Öneri	Uygulanabilir ve çevreyi koruyan bir öneri.	Öneri genel kalmış.	Öneri yok.

Notlarım

Tuzağa düşme!

Yanılgı avı: Çevredeki değişim

- ✗ “Doğal çevre hiç değişmez.” → ✓ Depremler, seller, akarsular ve iklim doğal çevreyi de değiştirir.
- ✗ “Baraj gölü doğal bir göldür.” → ✓ İnsan eliyle yapılan barajla oluştuğu için **beşerî** bir unsurdur.
- ✗ “Her değişim kötüdür.” → ✓ Değişimin olumlu ve olumsuz sonuçları olabilir; farklı açılardan değerlendirmek gerekir.
- ✗ “Bir değişimin yalnızca bir nedeni vardır.” → ✓ Çoğu değişimin birden çok nedeni vardır; balık kılçığı bunları bir arada gösterir.

✓ Ne öğrendik?

1. Değişimden etkilenen altı unsuru yazınız.

2. Bir ilde yeni bir havalimanı yapılmasının ulaşıma ve nüfusa olası etkilerini yazınız.

3. “Bağların yerine mahalle kuruldu.” değişimine siyah şapka ve sarı şapka ile birer cümle yazınız.

4. Bir köyde gençlerin büyük bölümü iş bulmak için şehirlere taşınmıştır. Bu değişimin köydeki en doğrudan sonucu aşağıdakilerden hangisidir?
   A) Köyün nüfusunun azalması
   B) Köyün çevresindeki dağların alçalması
   C) Köyde yeni fabrikalar açılması
   D) Köydeki derelerin yatağını değiştirmesi

5. “Yeşil vatan” anlayışına uygun iki davranış yazınız.

Konu Testi

✓ Ne öğrendik?

Aşağıdaki soruları dikkatle okuyunuz. Her sorunun doğru seçeneğini işaretleyiniz.

1 Ahmet, ilinin eski ve yeni fotoğraflarını karşılaştırırken bazı unsurları listeliyor: dağ, baraj, akarsu, köprü. Bu listedeki beşerî unsurlar hangi seçenekte birlikte verilmiştir?

A) Dağ ve akarsu
B) Baraj ve köprü
C) Dağ ve köprü
D) Akarsu ve baraj

2 Zeynep'in dedesi elli yıl önceki mahallesini şöyle anlatıyor: "O zamanlar evler tek katlıydı, yollar topraktı. Mahallenin arkasındaki dağ da yine oradaydı." Dedenin anlattıklarına göre aşağıdakilerden hangisi zaman içinde en az değişen unsurdur?

A) Evler
B) Yollar
C) Dağ
D) Ulaşım araçları

3 Ece, ilindeki değişimi araştırmak için kırk yıldır aynı mahallede yaşayan komşusuyla görüşüyor ve onun anlattıklarını kaydediyor. Ece'nin bilgi toplamak için kullandığı yöntem aşağıdakilerden hangisidir?

A) Sözlü tarih
B) Harita okuma
C) Deney yapma
D) Hava gözlemi

4 Bir ilde yaşanan değişimlerle ilgili dört haber başlığı aşağıda verilmiştir. Bunlardan hangisi doğal bir nedenden kaynaklanan değişimi anlatır?

A) Sanayi bölgesi kurulunca ilçenin nüfusu arttı.
B) Şiddetli sel, köprüyü ve tarlaları sular altında bıraktı.
C) Yeni otoyolla şehirler arası yolculuk kısaldı.
D) Tarlaların yerine yeni konutlar yapıldı.

5 Bir ilde yeni bir üniversite açılmış ve ilin dışından çok sayıda öğrenci o ile taşınmıştır. Bu değişimin ilde ortaya çıkarabileceği en olası sonuç aşağıdakilerden hangisidir?

A) Dağlardaki kar örtüsünün kalınlaşması
B) Akarsuyun yatağının değişmesi
C) Mevsimlerin daha uzun sürmeye başlaması
D) Kiralık ev ve ulaşım ihtiyacının artması

6 Kaan, ilindeki yeşil alanların son yıllarda azaldığını düşünüyor ve bu düşüncesini sınıfta kanıtla savunmak istiyor. Kaan'ın kullanabileceği en güçlü kanıt aşağıdakilerden hangisidir?

A) Belediyenin yıllara göre yeşil alan verileri
B) Arkadaşının "Bence parklar azaldı." sözü
C) Mahallesindeki tek bir parkın fotoğrafı
D) Bir dizide gördüğü şehir manzarası

KENDİME NOT

Bu konuda	Evet	Kısmen	Henüz değil
Doğal ve beşerî çevre unsurlarını ayırt edebiliyorum.			
Çevredeki değişimin doğal ve beşerî nedenlerini açıklayabiliyorum.			
Değişimden etkilenen unsurları sayabiliyorum.			
Bir değişimin neden ve sonuçlarını bilgiye dayanarak ifade edebiliyorum.			
Doğal varlıkları korumak için yapabileceklerimi biliyorum.			

Notlarım

Cevap Anahtarı

Ön Değerlendirme

1. **D.** Dağlar, ovalar ve akarsular kendiliğinden oluşmuştur.
2. **Y.** Köprüler ve yollar beşerî çevrenin unsurlarıdır, çünkü onları insanlar yapar.
3. **D.** İnsanlar yol, köprü ve baraj yaparak yaşadıkları çevreyi değiştirir.
4. **Y.** Doğal çevre de değişir; deprem, sel ve akarsuların aşındırması bunun örnekleridir.
5. **D.** Nüfus arttıkça barınma ihtiyacı büyür ve yeni konutlar yapılır.

1. Doğal Çevre ve Beşerî Çevre

1. Doğal çevre kendiliğinden oluşmuştur; beşerî çevreyi ise insanlar oluşturmuştur.
2. Örnek: Doğal: tepe, dere. Beşerî: okul binası, kaldırım. (Cevaplar çevreye göre değişir.)
3. **C.** Tüneli insanlar yapar. Ova, göl ve orman doğal çevrenin unsurlarıdır.

2. Çevre Neden Değişir?

1. Yazılı kaynaklarda bulunmayan bilgileri o dönemi yaşamış kişiden doğrudan öğrenebiliriz.
2. Dağ. Geçmişte de bugün de aynı yerdedir.
3. **C.** Yolu insanlar yapar. Deprem, heyelan ve kuraklık doğal nedenlerdir.

3. Değişim Neleri Etkiler?

1. Su kaynakları, bitki örtüsü, arazi kullanımı, yerleşim alanları, ulaşım sistemleri ve nüfus.
2. Örnek: Ulaşım kolaylaşır, başka şehirlere gitmek hızlanır. İş imkânı artacağı için o ile göç gelebilir ve nüfus artabilir.
3. Siyah şapka: Tarım alanları azaldı, üzüm üretimi düştü. Sarı şapka: Yeni gelen aileler konut sahibi oldu.
4. **A.** Gençlerin şehirlere göç etmesi köyün nüfusunu doğrudan azaltır.
5. Örnek: Fidan dikmek, suyu tasarruflu kullanmak, dere kıyılarını kirletmemek.

Konu Testi

1. **B.** Baraj ve köprü, insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yaptığı beşerî unsurlardır. Dağ ve akarsu doğal unsurlardır.

2 **C.** Dağ gibi doğal unsurlar çok uzun sürede değişir. Evler, yollar ve ulaşım araçları ise insan eliyle kısa sürede değişmiştir.

3 **A.** Bir dönemi yaşamış kişilerle görüşerek bilgi toplamaya sözlü tarih denir.

4 **B.** Sel bir doğa olayıdır. Sanayi bölgesi, otoyol ve konut yapımı beşerî nedenlerdir.

5 **D.** Üniversite açılınca şehre öğrenciler gelir; bu da kiralık ev ve ulaşım ihtiyacını artırır. Öteki seçenekler üniversitenin açılmasıyla ilgisi olmayan doğal olaylardır.

6 **A.** Yıllara göre ölçülmüş resmî veriler değişimi açıkça gösterir. Bir kişinin görüşü, tek bir fotoğraf ya da bir dizi sahnesi genelleme yapmak için yeterli kanıt değildir.

Notlarım